

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích

Cech cejchařů, mezuláníků a tkalců Kožlany

1719–1848

Inventář

EL NAD č.: 868

AP č.: 345

Mgr. Eva Němečková, Ph.D.

Plasy 2017

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	5
III. Archivní charakteristika archivního fondu	5
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	6
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky	7
Seznam použitých pramenů a literatury	8

Přílohy:

Seznam použitých zkratk	9
-------------------------	---

Inventární seznam	10
--------------------------	-----------

I. Vývoj původce archiválií

Cechy vznikaly ve střední a západní Evropě již od konce 11. století. Do Čech byla tato instituce s největší pravděpodobností přinesena německými kolonizátory nejpozději ve 13. století. Nejstarší doklad existence cechu v Čechách pochází z roku 1318, kdy byly potvrzeny artikule pražským krejčím. Cechy vznikaly nejdříve v předních královských městech, následně se šířily do venkovských královských měst a z nich do poddanských. Mezi prvními byly zakládány cechy tzv. silných řemesel, tedy běžné denní spotřeby, jako jsou řemesla potravinářská, oděvní či textilní a kožedělná. V menších městech, ať královských nebo poddanských, se méně početná řemesla často spojovala do tzv. sdružených cechů. Jednalo se zpravidla o řemesla navzájem si podobná (tesaři a truhláři, pekaři a perníkáři atd.), nebo jejichž výrobní procesy na sebe navazovaly (pekaři a mlynáři, koželuzi a ševci atd.).

Cech můžeme chápat jako řemeslnickou korporaci, jejímiž členy museli být všichni řemeslníci a vznikl tehdy, když si příslušníci určitého řemesla začali činit nárok na to, aby jejich společenství získalo vliv i v živnostensko-politické oblasti. Kromě toho se cechy staraly o duchovní život svých členů a zaštiťovaly charitativní aktivity řemeslníků. Každý člen cechu tak měl zajištěno právo na určité příspěvky v případě, že by kvůli nemoci nemohl vykonávat řemeslo, dále měl zaručen cechovní pohřeb. V neposlední řadě cech přispíval na místní kostel (ve větších městech cechy vlastnily oltáře), na chudé do špitálů nebo pomáhal spřáteleným cechům v případě živelných pohrom.

Cech měl jednotnou hierarchii. Na spodní úrovni stáli učedníci, kteří si teprve osvojovali řemeslo. Po předepsané době zhodnotili mistři, jestli chlapci řemeslo zvládli. Tím se vyučili a stali se z nich tovaryši. Ti mohli pracovat u mistra a pomáhat mu se zakázkami, případně se vydat na zkušenou, neboli vandr. Nejvýše stáli cechovní mistři. Na ně byly kladeny největší nároky, jak finanční, kvalitativní, tak i morální. Z mistrů pak byli voleni cechovní starší, kteří reprezentovali cech navenek (jednali s představiteli města, hájili zájmy členů cechu), předsedali cechovní samosprávě, byli zodpovědní za cechovní pokladnici a v ní uložené insignie, artikule, knihy, peníze a osobní doklady členů cechu.

Cech se řídil artikulemi, které upravovaly všechny aspekty cechovního života – od náboženství, chování, přes přijímání nových učedníků a mistrů, po ryze výrobní problémy (kolik lze vyrobit a prodávat na trhu, jaké zboží je možno vyrábět, kolik může mít mistr zaměstnanců atd.). Artikule byly většinou vypracovány samotným cechem nebo převzaty od jiného cechu a následně potvrzovány vrchností.

Krizovým momentem se pro cechy stal rozmach manufaktur na přelomu 17. a 18. století a následná industrializace v 19. století. Některým oborům se vznik manufaktur zásadně nedotknul, nejvíce na něj doplatila především textilní a kovozpracující řemesla. Cechy byly soudobými ekonomy kritizovány pro svoji zkostnatělost a lpění na tradicionalistických postupech. Proto byl už v roce 1731 vydán Generální cechovní patent a o osm let později (1739) Generální cechovní artikule. Dle nich byly cechy rozděleny podle velikosti měst do čtyř tříd a v rámci jednotlivé kategorie se sjednotily nejen jejich artikule, ale také poplatky. V takové podobě cechy v českých zemích existovaly až do poloviny 19. století, kdy bylo císařským patentem č. 227 říšského zákona ze dne 20. prosince 1859 cechovní sdružení s účinností od 1. května následujícího roku zcela zrušeno. Jakousi náhradou za cechy se stala řemeslná živnostenská společenstva, která převzala část cechovních pravomocí.

Kožlany byly původně majetkem panovníka. Patřily ke krivoklátskému zboží, ale byly často propůjčovány různým vrchnostem. V roce 1351 byly povýšeny na městečko, od poloviny 15. století do počátku 17. století náležely k týřovskému panství. Roku 1601 je trvale zakoupil Jan Týřovský z Ensidle a už zůstaly součástí panství Chříč.

K počátkům cechů, potažmo řemeslné výroby, v Kožlanech není příliš informací. K roku 1313 byli v rámci vysazovacího privilegia rychtáři Bartoňovi a jeho nástupcům za práci postoupeni kromě jiného i rybář, kovář a švec se svými dvory.¹ Privilegium Karla IV. z roku 1351 povolovalo Kožlanům provozovat v úterý týdenní trh a především jim garantovalo mílové právo.² Z toho lze soudit, že se v městečku již v této době vyskytovala pokročilejší řemeslná výroba, ale mluvit o ceších by bylo předčasné. Jaroslav Janata i Jan Dyk sice uvádějí povolení pro čtyři cechy, konkrétně řezníky, ševce, tkalce a hrnčíře, ale tuto informaci se nepodařilo potvrdit.³ Význam řemesel v Kožlanech stoupl během 15. a 16. století. Mimo jiné Vladislav II. Jagellonský v roce 1472 povolil stavbu pivovaru.⁴ Další zmínku o zdejších řemeslnících nalezneme ve smlouvě mezi Kožlanskými a Janem Adamem z Nostic na Kounově z roku 1590. Na náhradu škody po krupobití si toho roku Kožlanští vypůjčili 13 korců žita. Mezi měšťany byli uváděni také švec Tůma Bryda, kovář Marek, mlynář Urban a krejčí Dlouhý.⁵

O další pozvednutí kožlanského obchodu se pokusil Jan Týřovský, který v roce 1604 zažádal o rozšíření výročních trhů na čtyři. Jan bohužel pět let nato zemřel a jeho prosba byla odložena. Jeho dědic a nástupce Jindřich Jakub Týřovský vymohl až v roce 1612 zavedení dvou osmidenních jarmarků s počátkem na sv. Vavřince a sv. Matouše. Kožlany se tak staly spolu s nedalekými Kralovicemi prosperujícím obchodním střediskem regionu.

Devastující byla pro Kožlany a tamní řemesla třicetiletá válka. Během ní prošlo městečkem několik armád. Ocitlo se tak na hranici chudoby, zpusťlo v něm přes 20 domů. Podle Soupisu poddaných podle víry žili v Kožlanech převážně chalupníci, hospodáři nebo podruzi. Nejsou zde kromě dvou mlynářů uvedena žádná řemesla. Městská rada totiž u nikoho nezaznamenala profesi. Berní rula uvádí v Kožlanech 60 stavení. Mezi jejich vlastníky jsou zmiňováni také řemeslníci: tři ševci, dva pekaři a po jednom kováři, tesaři, řezníkovi, hrnčíři, sládkovi, krejčím, kožešníku, provazníku a sedláři. V roce 1672 potvrdil dosavadní výsady a trhy Leopold I. Dle údajů v tereziánském katastru měli největší zastoupení hrnčíři a tkalci, ale kromě nich se zde vyskytovali i řezníci, ševci, kováři, pekař, zedník, kolář nebo puškař.

Kožlany se z válek a prodělaných požárů (1768, 1773 a 1789) vzpamatovávaly velice těžko. Navzdory tomu se město proslavilo právě svou řemeslnou výrobou. Vynikali ševci, hrnčíři a tkalci. Roku 1808 působilo v městečku sedm cechů, o 23 let později se jejich počet zvýšil na osm. Sommer ve svém popisu z roku 1845 uvádí v Kožlanech 27 tkalců, 12 hrnčířů.

¹ EMLER, Josef (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III.* Praha 1890, č. 132, s. 55.

² Purkrabí z Angerbachu měl hlídat, aby nikdo míli od městečka nechodil na jiné trhy než do Kožlan. HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./1.* Praha : ČSAV, 1960, č. 423, s. 150.

³ JANATA, Jaroslav. Město řemesel, živností a obchodu. *Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Krivoklátským a Kralovicka s Manětínskem*, 1932, roč. 2, č. 1, s. 71. Zde navazuje na starší dílo Jana Dyka z roku 1886, který tuto skutečnost uvedl. DYK, Jan. *Popis politického okresu Kralovického*. Rakovník : AGROSCIENCE, 2011, s. 101. (reedice)

⁴ HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./2.* Praha : ČSAV, 1960, č. 423, s. 150.

⁵ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I.* Kralovice, 1930, s. 383.

Dále se zde konaly čtyři výroční trhy, týdenní trh v úterý, který se údajně již nedržel. Na jarmarcích bylo až 40 krámků a 150 stánků, přičemž nejprodávanější byly textilní výrobky.

Textilní cechy patří mezi první řemesla, která se začala sdružovat. Na místě je však otázka, kdo vlastně kožlanský tkalcovský cech tvořil. Pojem tkadlec v minulosti nerozlišoval mezi soukeníky nebo pláteníky. V každém případě oba směry se začaly rozvíjet především v podhorských oblastech východních Čech, kde byly příhodné geografické podmínky pro pěstování lnu. V západních Čechách je první tkalcovský cech doložen kolem roku 1540 v Klatovech, 1581 v Domažlicích a na přelomu 16. a 17. století i v Plzni, kde lze ale předpokládat starší původ.⁶ S ohledem na geografickou polohu a další přírodní podmínky tvořila Plaská pahorkatina relativně příhodnou lokalitu k pěstování lnu. Založení kožlanského cechu tak lze předpokládat někdy během 17. století.

Po třicetileté válce výroba upadla, ale v případě Kožlan se rychle vzchopila, což dokládá žádost zdejšího cechu o převzetí kralovických artikulí z počátku 18. století. Cech tehdy tvořili spolu s tkalci ještě cejchaři a mezulánici.⁷ Díky rozvoji manufaktur a reskriptu Marie Terezie z roku 1755 se tkalcovství stalo spíše mimocechovní doplňkovou činností a tkalci se nemuseli striktně sdružovat v ceších. V roce 1860 došlo k přetvoření cechu na Společenstvo tkalců. J. Pelant uvádí v druhé polovině 19. století v Kožlanech 200 stavů, na nichž tkalo 600 lidí.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

V době existence cechů bývaly jejich důležité písemnosti ukládány v cechovní truhlici, kterou si předávali cechmíři. Po ukončení činnosti cechů přebírala jejich agendu nově vzniklá živnostenská společenstva. Následně byly dokumenty přeneseny na kožlanskou radnici, kde bylo utvořeno speciální oddělení v městském archivu přímo pro cechy, tzv. cechovní archiv. Zde byl proveden první soupis. Dokumenty byly rozděleny na knihy a spisový materiál, který byl ještě rozčleněn na dílčí celky. Všechny složky dostaly přiřazenou signaturu a byly evidovány v rejstřících.

Není jasné, kdy byly do SOKA Plzeň-sever dokumenty získány. Ke dni 16. září 1996 je datován dodatečný zápis o přijetí archiválií pod přírůstkovým číslem 1118/1996, podle kterého Místní národní výbor v Kožlanech předal do archivu 1 knihu a 1 fascikl spisů. Protokol se nedochoval.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond provizorně uspořádal v roce 1996 Karel Rom a v roce 2003 vypracovala Kateřina Nová prozatímní soupis. Během generální inventury byl k 13. červnu 2013 upřesněn

⁶ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, s. 616–617. Potvrzuje i ŠŮLA, Jaroslav, *Vznik plátenických/tkalcovských cechů*, s. 510.

⁷ Jednalo se o specializované tkalce různých typů látek. Cejchaři tkali z barchetu (silná bavlněná látka, česaná z jedné strany) cíchy a mezulánici těžký mezulán (bavlněná tkanina s keprovou vazbou).

časový rozsah a metráž fondu. Pořádání a inventarizace proběhly na základě vyhlášky č. 645/2004 Sb., dále bylo přihlédnuto k současným pravidlům pro zpracování archivního materiálu (Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. SAP X, 1960, č. 2, s. 215–310), k Metodickému pokynu ředitele SOA v Plzni pro zpracování archiválií a tvorbu archivních pomůcek č. j. SOAP/060-0767/2010 včetně jeho dodatku č. j. SOAP/060-1300/2014 a k Metodickému návodu č. 1/2013 odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, kterým se vydávají nová základní pravidla pro zpracování archiválií.

Během zpracování byl archivní fond rozčleněn na knihy a spisový materiál, přičemž jednotlivé inventární jednotky jsou řazeny chronologicky. Při inventarizaci nedošlo k vnitřní skartaci. Archivní fond obsahuje 2 evidenční jednotky – 1 úřední knihu a 1 karton o celkovém rozsahu 0,11 bm.

Fond Cech cejchařů, mezuláníků a tkalců Kožlany zahrnuje archiválie z rozmezí let 1719–1848. Nejstarší archiválií je překlad dekretu Marie Gabriely Lažanské, kterým dovolila převzít artikule z Kralovic. Fond dále tvoří kniha přijatých a vyučených učedníků a spisový materiál, sestávající z výučních, tovaryšských a mistrovských listů z let 1768–1848. Prius inv. č. 1 tvoří zpětné zápisy přijatých učedníků do cechovní knihy po požáru v roce 1768. Fond je značně torzovitý. Jazykem archiválií je čeština, pouze tovaryšské a mistrovské listy jsou psané německým jazykem. Všechny archiválie jsou ve vyhovujícím stavu. Do inventárního seznamu byly zaneseny původní signatury, které byly písemnostem přiděleny v kožlanském městském archivu.

Tkalcovský cech vlastnil ještě korouhev a smuteční prapor. Ty jsou v současnosti součástí sbírek Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archivní materiály fondu Cech cejchařů, mezuláníků a tkalců Kožlany mají značný výpovědní potenciál. Umožňují nahlédnout do fungování organizace, společnosti a odkrýt vzájemné sociální vazby.

Dekret z roku 1719 představuje český překlad původního dekretu hraběnky Marie Gabriely Lažanské, kterým v roce 1717 povolila převzetí artikulí z kralovického cechu tkalců. Bohužel se zde neudávají jednotlivé body řádů a ani v archivním fondu Cech tkalců Kralovice nejsou dané artikule dochované.

Připojená kniha přijatých a vyučených učedníků a spisový materiál tak dovolují částečně poznat, kdo se stával novým učedníkem, zda se mezi nimi vyskytovaly typické tkalcovské rodiny a jaké mezi nimi byly rodinné vztahy. Spolu s výučními listy, městskými knihami či matrikami tak lze sledovat kožlanskou společnost na konci 18. a po celé 19. století.

Na základě výučních a mistrovských listů je možné z části rekonstruovat cechovní pečetidlo. Bylo oválného tvaru o průměru cca 25 mm. Uvnitř se nacházely tři tkalcovské člunky uspořádané do trojúhelníku, přičemž nad horním vrcholem byla koruna. Text po obvodu se vzhledem ke stavu dochování otisků pečetí nepodařilo přesně identifikovat.

V. Záznam uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Inventarizaci archivního fondu spolu s vypracováním inventáře provedla v červnu 2016 ve Státním okresním archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích archivářka Mgr. Eva Němečková, Ph.D. Čistopis inventáře byl dopracován v květnu 2017.

Plasy 19. 5. 2017

.....

Mgr. Eva Němečková, Ph.D.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond *Cech kovářů a s ním sjednocených řemesel Kožlany*.

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond *Živnostenský spolek tkalcovský Kožlany /nezpracováno/*.

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond *Archiv města Kožlany /nezpracováno/*.

Literatura

DYK, Jan. *Popis politického okresu Kralovického*. Rakovník : AGROSCIENCE, 2011.

EMLER, Josef (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Praha, 1890.

HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./2*. Praha : ČSAV, 1960.

CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLÍČEK, Josef – RAJTORAL, František. *Tereziánský katastr český, svazek 2*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra, 1966.

JANÁČEK, Josef. *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha : SPN, 1963.

JANATA, Jaroslav. *Město řemesel, živností a obchodu. Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátským a Kralovicka s Manětinskem*, 1932, roč. 2, č. 1, s. 70–72, 81–84.

KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I*. Kralovice, 1930.

NĚMEČKOVÁ, Eva. *Cechy královských měst severozápadních Čech v raném novověku* [tiskem nepublikovaná disertační práce]. Ústí nad Labem : Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra historie, 2015.

PÁVEK, Miloslav. *Textilní výroba v historickém přehledu*. Praha : Národní technické muzeum, 1971.

PAZDEROVÁ, Alena (ed.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – Rakovnicko*. Praha : Státní ústřední archiv v Praze, 1996.

PELANT, Jan. *Města a městečka západočeského kraje*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1984.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen – Rakonitzer Kreis*. Praha, 1845.

ŠŮLA, Jaroslav. *Vznik plátenických/tkalcovských cechů v Českém království v předbělohorské době a jejich statuta. Krkonoše – Podkrkonoší*, 2012, roč. 20, s. 507–513.

WAGENKNECHT, Josef. *Krejčí v Praze od založení města až do dnešní doby*. Praha, 1932.

WINTER, Zikmund. *Dějiny obchodu a řemesel v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

TÝŽ. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

Seznam použitých zkratk

AP	archivní pomůcka
bm	běžný metr
čes.	česky
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
ev. jedn. č.	evidenční jednotka číslo
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
kar	karton
MV	Ministerstvo vnitra
ř. z.	říšský zákoník
SAP	Sborník archivních prací
Sb.	Sbírka zákonů a nařízení
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední kniha

Inventární seznam

Inv. č.	Sign.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
I. Knihy				
1	Ř. 34.	Kniha přijatých a vyučených učedníků (Kniha uczedniczka w nowie wyhotowena. Przy pocztiwim porzadku Rzemesla tkalczowskeho genž skrz bozi ohen mnohe Registra k spaleni przisslii kterii se stal w Miecz. Kozlanech dne 31. Martii Anno 1768) Čes., 22,5 x 36 cm, sešit, bez desek, 12 fol.	(1758) 1768–1784	ukn 1
II. Spisový materiál				
1. Písemnosti celého cechu				
2	Ř. t. I. 1	Dekret vydaný Marií Gabrielou Lažanskou, roz. Černínovou pro kožlanský cech tkalcovský, cejchařský a mezulánský o převzetí cechovních řádů od cechu tkalců z Kralovic – český překlad	1719	kar 1
2. Písemnosti jednotlivých členů cechu				
3	Ř. t. II.	Výuční listy	1768–1775	kar 1
4	Ř. t. II.	Tovaryšské listy	1784–1836	kar 1
5	Ř. t. II.	Mistrovské listy	1830–1848	kar 1

Název archivní pomůcky:	Cech cejchařů, mezuláníků a tkalců Kožlany
Značka archivního fondu:	CCMTk Kožlany
Časové rozmezí:	1719–1848
Počet evidenčních jednotek:	2 (1 úřední kniha, 1 karton)
Počet inventárních jednotek:	5
Rozsah v bm:	0,11
Stav ke dni:	19. 5. 2017
Zpracovatel archivního fondu:	Mgr. Eva Němečková, Ph.D.
Zpracovatel archivní pomůcky:	Mgr. Eva Němečková, Ph.D.
Počet stran:	12
Počet exemplářů:	4
Schválil:	Mgr. Martina Matušková dne 19. 5. 2017 – č. j. SOAP/060-208/2017